

alföld

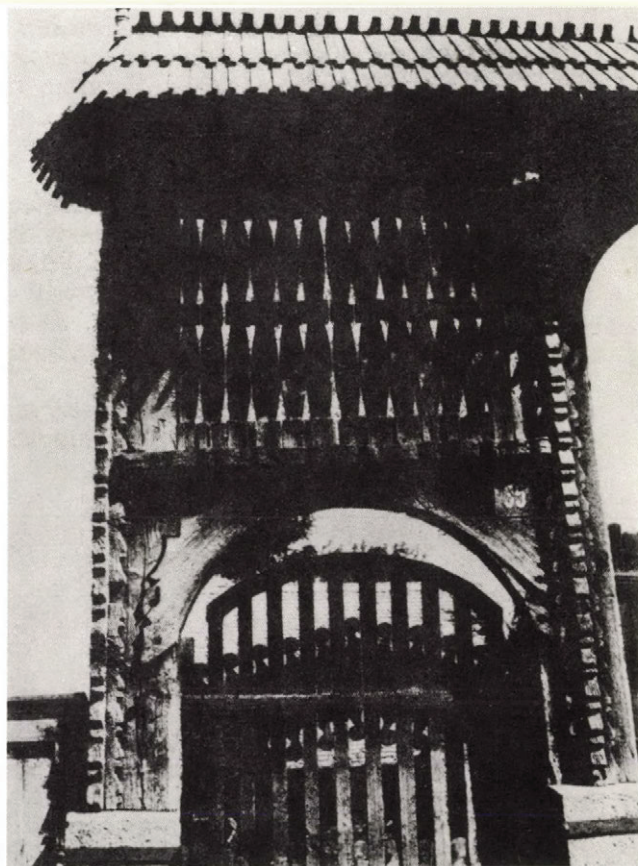
IRODALMI, MŰVELŐDÉSI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

BALLA ZSÓFIA
BERTÓK LÁSZLÓ
SZÓCS GÉZA
ZALÁN TIBOR VERSEI

TANDORI DEZSŐ
ELBESZÉLÉSE
TORNAI JÓZSEF
REGÉNYRÉSZLETE

„REFLEXIÓK
EGY KRITIKAI
GONDOLKOZÁSMÓDHOZ”
NYILASY BALÁZS
ESSZÉJE

ÍRÁSOK HATÁR GYŐZŐ
IRODALOMTÖRTÉNETÉRŐL
FARKAS ÁRPÁD
LÍRÁJÁRÓL

NEGYVENHARMADIK ÉVFOLYAM

1992/6

alföld

NEGYVENHARMADIK ÉVFÖLYAM — 1992. JÚNIUS

<i>Balla Zsófia</i> versei: Vendégség: A bárány és a lány, Vendégség: Egy állomáson aludtam, Vendégség: Téli, fagyos, Vendégség: Meghívás napéjegyenlőségre	3
<i>Szöcs Géza</i> verse: Kőd a kifutópályán	5
<i>Darvasi László</i> : A witembergi kötőrők (elbeszélés)	6
<i>Zalán Tibor</i> versei: Alkonyi rom, Némán ácsorognak	12
<i>Kemény István</i> versei: Egy kudarc, megszépítve, Figyelmeztető ballada	13
<i>Tandori Dezső</i> : Hosszú Koporsó (elbeszélés)	15
<i>Bertók László</i> versei: Mikor már költő lenni nem, S ha csak a fülek látszanak, Ahogy esik bele a kőd	30
<i>Tornai József</i> : A menekülő (regényrészlet)	32

tanulmány

<i>Nyilasy Balázs</i> : A szó társadalmi lelke (Reflexiók egy kritikai gondolkozásmódhoz)	46
<i>Márkus Béla</i> : A tárgyszeretet szörnyetege (avagy Határ Győző irodalomtörténete)	60

szemle

<i>Bertha Zoltán</i> : Farkas Árpád: A szivárgásban	68
<i>Keresztury Tibor</i> : Egy radikális szemlélődő (Balla Zsófia: Eleven tér)	76
<i>Pomogáts Béla</i> : Vallomások félmúltban (Páll Árpád: Harangszó a mélyből)	78
<i>Bitskey István</i> : Ostorod volt-e Rodostó? (Szabó Gyula hármaskönyvéről)	82
<i>Mezey László Miklós</i> : Élet- és korrajz (Kós Károly: Életrajz)	84
<i>Fábián Ernő</i> : A menekülés korrajza (Nyíró József: Íme, az emberek!)	87
<i>Sümei György</i> : Két könyv az erdélyi magyar művészetről (M. Kiss Pál: Erdélyi magyar művészek a XVIII—XX. században, Banner Zoltán: Erdélyi magyar művészet a XX. században)	90
<i>Madarász Imre</i> : A Fények vonzásában (Csokonai Vitéz Mihály: Költemények, 3. kötet)	94

képek

Olasz Ferenc erdélyi fotósorozata

Ostorod volt-e Rodostó?

SZABÓ GYULA HÁRMASKÖNYVÉRŐL

Regény? Idézetgyűjtemény? Kommentár? Lélekrasz? Egyéni szemszögű történelem? Bármelyik műfaji besorolást lehetne használni és indokolni, amikor Szabó Gyula *Ostorod volt-e Rodostó?* címen egybefogott és közreadott három művéről szólnak. Maga a szerző „történelmi különtudósítások”-nak nevezi őket, joggal, hiszen általuk „folyamatosan benne foroghatunk egy jó évszázad erdélyi históriájában”.

Nem most kezdett Szabó Gyula ezzel a műfajjal-stílussal-technikával kísérletezni, csupán folytatta azt, amit *A Sátán labdái* (1978) címmel elindított. Akkor „műfajteremtő remekmű”-ről beszélt a kritika (Görömbei András, 1979), s e minősítést a most megjelent trilógia igazolja. Él és fejlődik, tovább gazdagodik e sajátos Szabó Gyula-féle műfaj, amely valójában jóval több a tudósításnál, több a történelemnél, mert a múlt elmélyült átgondolásával mai kérdésekre, kínzó dilemmákra keres és ad válaszokat.

A három írás két év alatt, 1988–89-ben keletkezett, akkor, amikor az erdélyi magyarság sorsa vált kérdésessé, amikor a „menni vagy maradni?” kínzó dilemmája tépte-marta a lelkeket, a testi és szellemi lét egyaránt kereste a kiutakat, a túlélés esélyeit. Ekkor Szabó Gyula ismét a gyökerekhez hajolt le, múltbeli példákat keresett, két-három évszázaddal korábbi erdélyiekhez fordult tanácsért, lelki erőért, reményt növelő szellemi táplálékért. Mert — mint írja — „melléjük szegődve, belső világuk betűkbe öntött melegénél keresve talajt a lábunknak és sugarat a lelkünknek, megtanulhatjuk tőlük, hogy építhet az ember magának egy belső otthont, egy lelki szülőházát, és amíg az ember abban az otthonban nem adja fel a reményt, nem tesz le a jobb napok felvirradásának hitéről, addig az az otthon a megmaradás szállása, a veszedelmek átvészelésének vára. Olyan erősség, amit akkor sem vehetnek el tőle, ha minden egyébből kiforgatják.”

A „kiforgatás” veszélye a 17–18. századi erdélyi magyarokat több oldalról is fenyegette: belső egyenetlenség, meghasonlás és pártoskodás egyfelől, török pusztítás és Habsburg hatalmi törekvések másfelől. Ezek között egyensúlyozva, kétség és remény között hanykolódva, súlyos veszteségeket szenvedve tudott mégis megmaradni az erdélyi magyar öntudat, amely jelentékeny szellemi energiát hagyományozott az utókorra.

E szellemi energiák közül a tudás tisztellete, a tudományban való fanatikus hit az elsődleges, ennek megtestesítője Apáczai Csere János, aki a Szabó Gyula-kötet első írásának hőse. A korabeli dokumentumokból felépített szövegen átsüt a hajdanvolt erdélyi tudós izzó tudományszeretete, amely közéleti felelősségvállalással, az európai kultúra erdélyi meghonosításának igénylésével, sőt követelésével párosul. Mélyről szakadnak fel Apáczai kérdései: „honnan van a mi házi tűzhelyeink körében is annyi gonosz család? ... az állami életben annyi megvásárolható bíró, annyi igazságtalan per, méltatlan adóztatás, zaklatás, zsarolás? És a nép körében annyi panasz, siránkozás, sóhajtás és jajgatás? És mindenfelé annyi feldúlt ház, birtok és falu, romos város, piszkos utca, elcsúfított, ronda tér? ... honnan van annyi nagyon rosszul intézett közügy?”

Valamennyi kérdésre egy a felelet: akadémia, tudás, szellemi pallérozottság vezethet csak el az állapotok javulásához. Ezt akarta Apáczai, s ami még

fontosabb: Erdélyben akarta ezt megvalósítani. Csüggesztő állapotok között, széthúzás és szegénység, háború és pusztítás, járványok és temetések között sem adta meg magát, konok kitartással hangoztatva a tudás, az ész mindenhatóságát. Az egyébként ismert székfoglaló beszédek, levelek, dokumentumok szavai mélyebb értelmet nyernek Szabó Gyula kalauzolása nyomán, feltárulnak rejtve maradt összefüggések is, s máig ható erejűvé válnak a múltbeli eszmék. Ez a sajátos kollázstechnika eredménye, ennek nyomán hajol össze múlt és jelen, s a história mai tanítómesterré lép elő a mindkét korszakban benne lélegző szerző tolla nyomán. Szabó Gyulánál ugyanis nem sokan ismerhetik behatóbban a 17—18. századi Erdély történeti dokumentumait, emlékiratait, magánleveleit.

A mély Erdély-ismeret és hiteles történeti látásmód talán még inkább megmutatkozik a második esszében, az *Árváink* címűben. Az 1650-es évek végétől felbolydult, háborúba lépő s majd pusztító lángok martalékává váló fejedelemség valóban az árvák és özvegyek honává lett, a későbbi Árva Bethlen Katán kívül még nagyon sok nő — fiatal, idős egyaránt — kényszerült gyászra, magányra, „gyámolatlan” állapotra. A külső nyomás alatt megnőtt az Apafikorban a belső torzszalkodások száma és intenzitása, a magánlevelek elkomorultak, teli lettek panasszal, fájdalommal, megbántottsággal, keserőséggel. Szabó Gyula nemcsak ismeri, de valószínűleg betéve tudja a levelek szövegét, másképp aligha tudná az egymásra rímelő, egymásnak felelő részleteket összeilleszteni, hogy belőlük kikerekedjék a 17. század végi erdélyi érzelmvilág tükörképe, az akkor élt özvegyek és árvák, halott vagy fogoly férjeiket sirató erdélyi nők lelkesége. A jó rádióriporterekéhez hasonlítható itt az író munkája, csak hogy ő nem élő, hanem két-háromszáz éve halott személyiségeket faggat, s ők vallanak annak, aki jól tudja kérdezni őket. Maga az író háttérben marad, de kérdései lényegre irányítottak, célba találnak, ezért tárnak fel a régi írásokból élő dilemmák, eleven fájdalmak, a helytállás ma is időszerű példái.

A harmadik „tudósítás” ismét egyetlen személyiségről szól, az emigráns Mikes lélekrajza, természetesen a *Törökországi levelek* és néhány misszilis levele alapján. Míg az „árvák” otthon szenvedtek a rájuk nehezedő fátum súlya alatt, addig a fejedelmi kamarás idegenben sóvárgott a szülőföld és szerettei után. Kétszeresen is ostor volt számára Rodostó: a hontalanság és „ügyvesztettség” csapása egyaránt sújtotta őt. Szabó Gyula az „édes nénének” szóló levelek bőséges idézése révén mutatja be a kettős ostorral vert, mégis élő reményt tápláló, hitét és bizakodását őrizgető száműzöttet, akinek személye a hűség örök példája, a csendes kitartás szimbóluma lett.

A három esszé közül ez utóbbi a leghosszabb, a rodostói lélekállapot bemutatásához talán kevesebb idézet is elég lett volna. Újszerű és igen tanulságos viszont a kevéssé közismert misszilik kommentáló idézése, belőlük az öregedő „édes bácsinak”, az emberi kapcsolatokra elemi erővel vágyakozó emigránsnak új arca rajzolódik ki. A fiktív rokon után az élőkkel létrejövő kapcsolat friss színeket varázsol a levelek stílusába, de mindez már csak szép végjáték lehet, néhány év múlva az utolsó bujdosót is elragadta a halál. A „tudósítás” befejező része, a *Summázat* szinte lírává oldja az eddig epikus formában előadott elemeket. A Szamost szemlélő író a mikesi sors mását pillantja meg a folyó képében: „a bal parton vannak a rossz dolgok, a bajok, az ostoros-keresztes nehézségek, a jobb parton pedig a könnyebb, vigaszosabb állapotok, s az azokhoz simuló reménykedések, bizakodások, hitek, ki-kiviruló kedvek. Van tehát a

rossz, a fekete bal part, amelyen többnyire az objektív, tényszerű baj-állapot verődik a kikerülhetetlen kénszerűség földmaró erejével, s van ezzel szemben, de mégis ugyanannak a folyásnak a kiegészítő másik feleként a jó, a zöld jobb part, amelyen jobbra a szubjektív lelki hozzáállás sodródik csendesen simuló, zöld virulást öntöző, fénylő-csillanó életerejével”.

Ezt az egyéni „hozzáállásban” rejlő életerőt tartja fontosnak Szabó Gyula a megidézett történelmi személyiségek magatartásában, ezt a mozzanatot szegezi szembe a „rettenetes árultatások”, „mérges praktikák” és „pártolkodások” idején fellépő melankóliával, csüggedéssel, önemésztéssel.

A história éltető-eleven megjelenítése, az egyéni magatartások minden korban érvényes típusainak megrajzolása: már ennyi is elegendő lenne annak kimondásához, hogy Szabó Gyula hármaskönyve jelentékeny értéke az új magyar prózának. Ő azonban ennél többet is ad: történelemszemlélete mögött felelős írói gondolkodásmód áll, országsors kerül mérlegre, a magyarság jövője lesz töprengése tárgyává. Gondolatait ódon zamatú, veretes nyelven mondja el, együtt látatva múltat és jelent, így válik könyve maradandó értékűvé, eddigi életművének méltó folytatásává. (*Kriterion*)

BITSKEY ISTVÁN

Élet- és korrajz

KÓS KÁROLY: ÉLETRAJZ

Ha nagy emberek megírják életrajzukat, rendszerint kevesebbet szólnak magukról, sokkal többet a korról, amelyben élniük és amelyet formálniuk adatott. *Kós Károly* élete és munkássága pedig annyira összeforrott Erdély múltjával és sorsával, hogy amikor a maga *Életrajzát* megalkotta, egyben a sajátos erdélyi szellemiség századfordulós állapotrajzát is elkészítette. Az effajta ábrázolásmód egyáltalán nem hagyománynélküli, hiszen az erdélyi életrajzírók műveiben évszázadokra visszamenően megfigyelhető az a belső arány, melyben a maguk személyes sorsa fölött kevesebbet tűnődnek, nagyobb részt közösségük gondjaival foglalkoznak.

A negyven-ötvenes évek fordulóján vetette papírra Kós a maga autobiográfiáját, amely — ezt nem lehet eléggé sajnálni — kora gyermekkorától csak 1916-ig, IV. Károly koronázásáig jut el. A kézirat ott szakad meg, ahol Kós — mint a koronázási szertartás díszleteinek egyik tervezője és építésvezetője — beszámol az előkészületek rohamtempójú befejezéséről, amely a háborús viszonyok között nem is volt egyszerű feladat.

Az erdélyi szellemi élet eszázadi óriásának életrajza eddig sem volt ismeretlen, hiszen *Pál Balázs* földolgozta az építőművész, *Varró János* pedig a szépíró pályarajzát, továbbá interjúkötet is napvilágot látott — *Benkő Samu* közreműködésével — a mester vallomásaiból, és persze se szeri, se száma az életrajzi elemekkel bőven élő méltatásoknak. Ezekhez képest mi újat képes elénk tárni az *Életrajz*? Csak annyit, amennyi többletet jelent, mondjuk, *Apor Péter*, *Bethlen Miklós*, *Cserei Mihály* vagy *Kemény János* önéletírása az *Erdély története* monográfia megfelelő fejezeteihez képest; azaz a korrajzban jelenlévő vallomásos személyesség — akár torzítva is hiteles — optikáját, a szaktudományos közelítésmóddal szemben a lélek és gondolat, alkat és hit beépült plusszát. A látás szubjektívizmusában megnyilvánuló erő több is, keve-